

Boris Orel

Čarodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih

Poročno slavje* ali, kakor pravijo pri nas na Slovenskem, ženitba, ženitnina, ženitovanje, gostüvanje, svatba, pir, še bolj po domače in zadnje čase splošno pa »ohcet« (= Hochzeit, hohe Zeit, Festzeit), je povsod na svetu res velik ljudski praznik, čas, bogat običajev in navad, ki pomagajo novoporočencema, prestopiti iz njunega dose-danjega samskega življenja v drugo, resnejše in zavestnejše življenje, v razmerje med možem in ženo. To je važen mejnik v življenju dveh ljudi, pomenljiv in izreden dogodek, ki se ga ne zavedata zgolj novo-poročenca, ampak tudi njuni sorodniki, prijatelji, znanci, njuna vas, fara in rod. Zatorej ni čuda, da zaroko, poroko in svatbo spremlja od prastarih časov pa vse do današnjih dni krog številnih in mnogo-vrstnih smiselnih obredij, običajev, verovanj, pregovorov, nagovorov, pesmi in plesov, v katerih nastopajo mimo ženina in neveste večinoma zmerom iste ženitovanjske osebe, isti izvajalci obredov in običajev, potrebnih in umestnih za ta praznični čas. Ti ženitovanjski obredarji so v vsaki vasi ali fari že vnaprej izbrani, marsikateri so stalni ter se na vsakem ženitovanju v fari pojavljajo v eni in isti obredni vlogi. Iz slovenskega ženitovanjskega sveta naj bežno omenimo štajersko-prekmurske pozavčine, ziljskega bandirarja, rožanskega camarja, go-renjskega žumarja, dravskega kopjaša, dalje starešino, brno, svaterce, teto, mater, svatbenega otroka, prežarje, godce in druge svate, vsa-kemu posebej so točno določene primerne obredne naloge in službe. Te pa se spet ne tičejo samo svatov, to je ljudi, tudi druge stvari kakor n. pr. kruh, pogača, zastava, živali, roža, obleka itd. so s po-sebnim poslanstvom vključene v krog čarodejnih obredov. Med dru-gim je bilo treba našemu staremu kmetu na svečan način povabiti na svatbo sosede in sorodnike. Zdaj je bilo zopet treba temu našemu staremu človeku ob poroki misliti na zle sile, miriti jih ter se zava-rovati pred njimi, da ga ne bi na prehodu v novo zakonsko življenje ovirale ali mu kasneje kaj škodovala. Zdaj se je moral spomniti tudi dobrih duhov, jim žrtvovati ter jih prositi za srečo in za obilo blago-slova v novem domu. Zlasti pa je stari kmetski človek imel na skrbi svoje bodoče potomstvo. Prava in pristna novoporočenca na kmetih sta vedno želela, da bi jima zakonsko življenje naklonilo kar se dá mnogo otrok. »En otrok ni noben otrok,« je prastar indijski izrek.¹

* Opomba uredništva. Drugi del razprave B. Orla izide v sledečem letniku Etnologa.

¹ J. J. Meyer, Trilogie altindischer Mächte u. Feste der Vegetation, 1937, II. del, str. 135.

Predvsem sta novoporočenca hrepenela po moških potomcih, ker ti so najtrdnejši temelj domače hiše in verni nadaljevalci rodu.

V slovenskih ženitovanjskih običajih zasledimo vrsto obredov, ki so v glavnem ali obrambnega ali pa čarodejno-plodonosnega značaja. V vrsti obrednih čaranj rodovitnosti hranimo Slovenci dvoje prelepih in nad vse značilnih obredij:

1. belokrajinsko in istrsko-kraško-notranjsko obredje, v katerem posadijo nevesti ob prihodu na ženinov dom na kolena otroka, imenovanega »nakolenče«, »nakolenčič« in podobno;

2. štajersko-panonsko obredje, ko nevesti, preden gre spat, položijo v krilo pogačo v podobi deteta, imenovano »bosman«.

Namen te razprave je, prikazati ti dve obredji, ki sta si med seboj podobni in kakor bomo videli tudi zelo sorodni, vrhu tega pa osvetliti njun edinstveni pomen v etnološko-mitološkem pogledu.

Nakolenčič

I.

1. Bela Krajina. Nakolenčiča ali nakolenčeta najdemo predvsem v belokrajinskih ženitovanjskih običajih. Najstarejše poročilo o belokrajinskem nakolenčiču je iz l. 1839. Tega leta je Joseph Buchenhain objavil v »Carniolii« št. 34: »Hochzeitgebräuche der Unterkrainer« ter med drugim tudi zapisal: »Die Neuangekommene muss sich nun an der Hausschwelle niederlassen, und die alte Mutter legt ihr ein kleines Kind aus Nachbarschaft in den Schooss, indem sie der jungen Braut in einer einfachen, aber oft sehr ergreifenden Rede die Pflichten einer guten Mutter, einer liebenden Gattin und einer thätigen Hauswirthin vor Augen stellt.«

Za Buchenhainom je Bernard Tomšič v svojem spisu o poročnih običajih Viničanov zapisal podobno o tem ženitovanjskem otroku: »Nebst dem, dass von der Mutter des Bräutigams der Braut ein Kind in den Schooss gelegt wird, welches jene mit einem Tuche beschenkt, finden noch allerlei Scherze...«

Oba, Buchenhain in Tomšič, ne vesta še za ime tega otroka, ki ga dajo nevesti v naročje. — Daljši in jasnejši pa je v svojem poročilu o »ženitvanjskih običajih Belih Kranjcev« Janko Barlè, ki je ta obred razložil takole:² »Prispeli so svatje z nevestico na novi dom. V veži pripravljen jestol, na kateri sedene nevestica in vzamena kolena do trileta imajo čemško dele, iz ženinove hiše, katero se zove „nakolenče“.

¹ Carniolia 1840, št. 102, str. 422.

² LMS 1889, str. 81.

Belokrajinski „nakolenčič“

Ta običaj izraža menda željo, da bi bilo prvo dete moškega spola, in pa, da bode nevesta od sedaj vsem otrokom, kar jih je v hiši, prava mati. Temu otroku podari nevesta, oni mali ‚vrtanj‘, a na njem mora biti z iglo pripet robec, ki je tudi otrokov.« Spodaj v opombi opisuje J. Barle še naslednji uskoški običaj v Žumberku: »Ko prihajajo v Žumberku do ženinove hiše, vsi zjahajo, sam ó nevesta ostane na konji, da ji podadé nakolenčče. Tovariš vodi konja trikrat okoli ‚pjevajučega kola‘, a nevesta drži nakolenčče pred seboj, potem je trikrat ‚po suncu‘ obrne in je poda tovarišu, a kdo drugi njo v hišo prenese.«

Za Barletom je Franjo Lovšin opisal »ženitovanjske in druge belokranjske običaje«. Med drugim piše:⁴ »Ko pridejo na ženinov dom, vzdignejo svatje nevesto in jo prinesó čez prag. V veži stoji pripravljen stol, na katerega sede nevesta. Posade ji v naročje moškega otroka, *nakolenčiča* (tudi *nakolenčče*; okrog Dragatuša pravijo, *kolenčič*). Nevesta natakne *nakolenčaj*, to je mali kolaček, nakolenčiču na roke in mu potem podari ta kolač v spomin«.

Leta 1932., torej ravno pred 10 leti, pa je Lojze Golobič v svojem narodopisnem prikazu »Porod, svadba, smrt (Semič v Beli Krajini)«⁵ povedal o nakolenčetu sledeče: »Nato gre nevesta v hišo. Usede se na stolec in v roke dobi *nakolenče*, da bi

⁴ Slovan 1914, str. 232.

⁵ Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (= ZbNZ), knj. XXVIII, sv. 2, str. 209.

bilo prvo dete — sinek. Temu dá vrtanj, ki ga je na robcu prinesla s seboj, ali pa robček.«

2. Notranjsko (Vipava). Da so tudi Vipavci na svojih ženitninah poznali otroka, ki ga nevesta vzame na kolena, to zremo iz Valvasorja,⁶ zato je njegovo poročilo, ki je eno najstarejših, za nas tem bolj dragoceno in poučno: »Sobald die Braut zur Stuben hinein kommt, heut ihr Einer einen Stul, darauf sie sich nidersetzt. Ein Andrer aber bringt ihr ein kleines Büblein, dass auf ihren Knien sitzen muss. Ein solches Kind, welches man *kolenzhek* nennet, wird, woferrn Keines im Hause vorhanden ist, aus einem andren Hause desswegen dahin gebracht, und demselben gibt sie einen Apfel, der mit der Müntze, welche man Sold heisset, oder mit andrem kleinen Gelde bespickt ist.«

3. Kras. O kraškem običaju nam tudi prvi poročla Valvasor:⁷ »Sobald sie in dess Bräutigams Stuben kommt, und sich daselbst nidersetzt, gibt ihr dess Bräutigams Mutter ein Knäblein auf die Knie, oder auf den Schoss (wie vorhin auch bey den Hochzeit-Gebräuchen der Wipacher dergleichen vorgekommen) welchen sie schön thut, und liebkostet.«

Drugo kraško varianto tega običaja nam je ohranil Franc Bunc:⁸ »Podajo ji (namreč nevesti) iz rodbine kako moško dete, ki ga v naročje vzame in poljubi, darovaje mu ruto, hleb belega kruha in kak dnar. Dečka zovejo *pokolenčič*«.«

4. Istra. Tu nas zopet Valvasor⁹ razveseli s svojim tehtnim opisom istrskega »kolenčeca«: »Daselbst setzt sich die Braut in der Stuben nider auf einem rauhen Stuhl, drauf ein rauher Peltz, und das rauhe heraus gekehrt ligt. Alsdenn giebt man ihr ein kleines Büblein (*kolenzez*) in den Schoss. So thut sie dann, als ob sie selbigen Kinde die Brust gäbe und es säugen wollte.«

Ta Valvasorjev opis je etnološko važen predvsem zaradi tega, ker odkriva novo podobo obnašanja neveste, hkrati pa prinaša v to obredje nov predmet, to je kožuh. — Končno moramo k Valvasorjevim opisom vipavskega, kraškega in istrskega »kolenčeca« pripomniti, da njegovi opisi predstavljajo najstarejše zapise tega običaja pri nas na Slovenskem. Še več: te opise lahko prištevamo k enim izmed najstarejših poročil o nakolenčiču na slovanskem jugu in v Evropi sploh.

⁶ J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, 1689, VI. knj., str. 307.

⁷ Valvasor, VI. knj., str. 312.

⁸ Novice 1856, 27.

⁹ Valvasor, VI. knj., str. 333.

S tem so poročila o nakolenčiču v slovenskih svatbenih običajih pri kraju, pri čemer seveda ne izključujemo možnosti, da je morda o njem še kdo kaj zapisal, n. pr. v dnevnih časnikih, družinskih tednikih ali kje drugje. Vendar to nas nikakor ne moti, kajti morebitni zapisi novih variant morejo malo ali prav nič spremeniti celotno podobo, ki smo jo o nakolenčiču dobili iz navedenih opisov. Lahko pa domnevamo, da so običaj nakolenčiča svoje dni poznali tudi drugi slovenski kraji, ne samo Bela Krajina, Notranjsko, Kras in Istra. Zlasti o Dolenjski lahko trdimo, da je obred nakolenčiča izvajala. Pri tem bi se mogli opreti predvsem na naslov Buchenhainovega opisa v »Carnioli«, ki se glasi: Hochzeitgebräuche d e r U n t e r k r a i n e r. Toda Buchenhain je, kadar koli je zapisal Unterkrain, mislil s tem v prvi vrsti na Belo Krajino. Na priliko: Buchenhain l. 1844. piše: Möttling in Unterkrain.¹⁰ Zato nastane vprašanje, koliko se Buchenhainovi opisi običajev poleg Bele Krajine dotikajo tudi prave Dolenjske. Taka in podobna vprašanja pa čakajo slov. narodopisca, da jih razreši v posebni razpravi, mi se danes z njimi ne bomo ukvarjali.

Na podlagi štajersko-panonske pogače »bosman« upravičeno sklepamo, da so nakolenčiča morali svoj čas poznati tudi Štajerci, zlasti tisti, ki mejijo na Medjimurje in Hrvatsko Zagorje. S tem pa nočemo trditi, da so Slovenci nakolenčiča od Hrvatov prevzeli, pač pa hočemo ugotoviti, da so tisti slovenski kraji, ki so v sosedstvu s hrvatskimi, ta običaj verno gojili in ga najdalje ohranili. To velja predvsem za Belo Krajino, kjer običaj še danes živi, medtem ko so ga Notranjci in Vipavci, ki so sicer dobri ohranjevalci slovenskih starin, že pozabili. Podobno je z Zelenim Jurijem, ki so ga pred leti vodili v raznih slov. krajih (n. pr. Korošci), dandanes pa hodijo »jurjaši« le še po Beli Krajini, za kar se moramo zahvaliti sosednim hrvatskim »jurjašem«, ki vplivajo na svoje belokrajinske tovariše, da ne pozabijo na svojo službo ob pričetku pomladi. Pri tem moramo seveda razlikovati: 1. običaje in plese, ki so nam in Hrvatom skupni in ki kažejo na skupne slovanskoilirski ali indoevropske podlage (prim. nakolenčiča, Zelenega Jurija, kresnice), 2. običaje, plese, pesmi ali razne podrobnosti, ki so naknadno dotekle, ker so jih znani zgodovinski dogodki iz Hrvatske zanesli v Belo Krajino.

Ako natančneje pregledamo vse te opise slovenskega nakolenčiča, ki smo jih prej navedli, tedaj najdemo sledeče značilne momente tega belokrajinskega in istrsko-kraško-notranjskega ženitovanjskega obredja:

1. Nevesta se v ženinovi hiši usede na stol, ki je v Istri tudi pogrnjen s kožuhovino. V Zumberku v Beli Krajini pa nevesta jaha na konju.

2. Nevesti posadi ženinova mati ali kdo drugi na kolena ali v naročje otroka moškega spola. Ta otrok se imenuje:

¹⁰ Carniolia 1844, str. 103.

a) *nakolenče* (Bela Krajina); b) *nakolenčič* (Bela Krajina); c) *kolenčič* (Bela Krajina); č) *kolenček* (Notranjsko, Vipava); d) *pokolenčič* (Kras); e) *kolenčec* (Istra).

3. Nevesto s kolenčetom na konju vodijo trikrat okoli »pjevajučega kola« (Žumberk).

4. Nevesta obrne otroka trikrat »po suncu« (Žumberk).

5. Nevesta otroka poljubi, ga ljubkuje, stiska k prsim kot da bi bil otrok njen in bi ga hotela podojiti.

6. Nevesta otroku daruje:

a) *kolač*, ki se imenuje »vrtanj« ali pa še določneje: »*nakolenčaj*«; b) *hleb belega kruha*; c) *ruto*, *robec* ali *robček*; č) *jabolko*; d) *denar*.

7. Ženinova mati nagovori nevesto in jo opozarja na bodoče materinske, gospodinske in druge dolžnosti.

H gornjim šestim nazivom ženitovanjskega otroka naj dodamo še tri nazive, ki jih navaja Pleteršnik, in sicer:¹¹ *nakolenec*, *nakolenček*, *pokolenček*, torej skupno se je ohranilo kar 9 nazivov, ki pa imajo vsi za svoje izhodišče eno osnovno besedo, t. j. koleno. Nekateri slovenski kraji poznajo kar več različnih imen, tako n. pr. Belokrajinci, ki nazivajo ženitovanjskega otroka: *nakolenče*, *nakolenčič*, *kolenčič*, *nakolenec*. K nazivu »*nakolenče*« naj pripomnimo, da je to ime razširjeno tudi na Hrvaškem.

II.

Običaj ženitovanjskega nakolenčiča torej ne poznajo zgolj Slovenci, ampak tudi Hrvatje, za njimi pa še Srbi, Bolgari, Črnogorci. Pravo pisano obilje raznih nakolenčičev nam razodevajo vse južnoslovanske dežele, razen njih pa še ostale balkanske pokrajine kot n. pr. Albanija itd. Preden se lotimo podrobnejše in globlje razlage nakolenčiča, bo vsekakor dobro in poučno, da si na hitro ogledamo običaj tega svatbenega otroka pri balkanskih in drugih narodih.

Hrvatska. V Gnjilanu »kod ulaska u kuću mladog daju muško dete malo u ruku ‚nakonjče‘.¹² Nakonjče se zove to dete zbog toga, što mlada jaši na konju i sedeći na konju uzima dete. To zato da bi radala mušku decu.« V Medjimurju »svekrva s rodbinom dočeka mladu, pruži joj kruh, a ako se udaje za udovca i nađe u kući djecu, pruže joj dijete.«¹³ V okolici Karlovca »stave joj na koljena malo muško dijete zvano nakolenče i to zato, da bi prvo sina rodila.¹⁴ V Liku »čim mlada stupi u kuću ponude joj stolac, ona sjedne, tada joj metnu ‚nakrilče‘ na

¹¹ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I. in II. del. 1894/95.

¹² Mirko Kus-Nikolajev, Neki narodni običaji u Gnjilanu (Vjesnik Etnografskog muzeja, Zagreb [= VEM], knj. I, sv. 1 i 2, str. 262).

¹³ S. Marija Ilona Blažeka, Čirkovljan u Medjimurju (ZbNZ, knjiga XXXII, sv. 1, str. 202).

¹⁴ Dora Drganec, Mekušje kod Karlovca (VEM, Zgb., knj. I, sv. 1 i 2, str. 217).

krilo. To je malo muško dijete, koje će joj sreću donijeti, a ona ga mora darovati robicom i kolačem.¹⁵

Marsikje na Hrvatskem se novoporočenca priklonita zemlji in poljubita zemljo zraven ognjišča. Nato posade nevesti na kolena majhnega dečka. Z njim obhodi nevesta v vojaški krajini trikrat ognjišče.¹⁶ Morlaki v Dalmaciji pridejo nevesti z otrokom in s platnom nasproti. Nevesti, ki jaha na konju, podajo otroka. Nevesta ga opaše z rdečim pasom.¹⁷ Prav tako v Hercegovini dajo nevesti moško dete. Nevesta pa ga »prihvati za ramena te ga okreče triput naposlen. I daruje sve napsrke.«¹⁸ V Bosni nevesto »posade, da sjedne na fes, ili joj metnu muško dijete u krilo, a ona ga daruje.«¹⁹

V Srbiji in Bosni se imenuje to moško dete većinoma »nakonče«. Tako v Beogradskem Podunavlju »mlada uzima nakonče, ljubi ga i okreče tri puta u polukrug, pa ga daruje peškirom.«²⁰ Zelo podrobno je ta običaj nakončeta v okraju homoljskem opisal Sava M. Milosavljević,²¹ ki med drugim pravi: »... Kad mlada dobi nakonče, ustane, obrne se istoku i tri puta ga zanija ka istoku... Dok mlada ljubi i daruje nakonče, pevice, stojeći pred njom, pjevaju:

»Zanija Jana brata Jovana
ka istoku, gde se sunce rađa
i tri put ga u čelo poljubi,
pa izvadi iz svoji nedara
velikoga i svilenog dara,
pa darova svog brata Jovana.«

V Crnigori »pored vrata od kuće sjedi neka ženska i na krilu drži muško dijete od 1—5 godina. Nevjesta ovo dijete uzme u ruke i sa njim uđe u kuću poljubi ga i daje mu jabuku, u kojoj je zaboden novac.«²²

Bolgari nudijo nevesti žensko, ženinu pa moško dete, nato pa blagoslovijo poročni par.²³ V mnogih krajih sedita nevesta in ženin med gostijo za posebno mizo, na kolenih pa držita majhna otroka, ženin moškega, nevesta pa ženskega.²⁴ Marsikje pa nevesti dajo kar dva moška otroka.²⁵

Južni Romuni v Turčiji pa so še darežljivejši. Oni podajo nevesti na konju tri sedemletne dečke.²⁶

¹⁵ Marinka Japundžić, Smiljan (Lika) (VEM, knj. I, sv. 1 i 2, str. 199).

¹⁶ Johannes Piprek, Slawische Brautwerbungs- und Hochzeitsgebräuche, Stuttgart 1914 (= Piprek), str. 129.

¹⁷ Piprek, str. 133.

¹⁸ Palunko Vice, Zenitba, Običaji u Popovu u Hercegovini (ZbNZ, knj. XIII, str. 260).

¹⁹ Nevenka Divić, Banja Luka, okolica, muslimanska svadba (VEM, Zgb., knj. I, sv. 1 i 2, str. 205).

²⁰ P. Ž. Petrović, Svadbene običaji, Beogradsko Podunavlje (ZbNZ, knj. XXVIII, sv. 2, str. 105).

²¹ Srpski etnografski zbornik, knj. III, str. 164/165.

²² Mićun M. Pavičević, Običaji, Katunska nahija u Crnoj gori (ZbNZ, knj. XXIX, sv. 1, str. 173).

²³ Piprek, str. 145.

²⁴ Piprek, str. 146.

²⁵ Piprek, str. 145.

Nedvomno je za nas važno dejstvo, da tudi Albanci izvajajo obred nakolenčiča. Poročnih slovesnosti bivšega albanskega kralja Zogu-a se je udeležil tudi dopisnik angleškega časnika »Observer«. Ob tej priložnosti je ta dopisnik v svojem listu opisal stare albanske ženitovanjske običaje. Med drugim pravi: »Wenn die Braut über die Türschwelle tritt, vollzieht sie zunächst einen symbolischen Akt: sie umarmt ein Kind und gibt ihm ein Geschenk, das soll ihr Gewähr dafür verschaffen, dass sie Kinder haben wird.« (Neue Zürcher Zeitung od 27. IV. 1938.)

Nakolenčič pa je dalje poznan v precejšnji meri slovanskim narodom na severu.

Rusi. Ko pride poročni par s svati iz cerkve, poda ženinu njegova sestra dečka, starega dve do tri leta. Ženin ga poljubi in nato izroči nevesti. Ona ga prav tako poljubi in mu podari pisan trak.²⁷ — V okraju Saratov dajo tudi nevesti otroka. Ona ga pokrije s čepico, opase s pasom in nato nekaj časa drži v rokah.²⁸ Tudi ukrajinski svatje posadijo nevesti majhnega otroka na kolena.²⁹

Poljaki. Novoporočenca sprejmejo po vrnitvi iz cerkve s kruhom in majhnim otrokom. Otroka izročijo nevesti, kruh pa ženinu.³⁰ — Ponekod se usede nevesta po vrnitvi iz cerkve na nečke (t. j. na podolgovato leseno kadunjo, v kateri mesijo testo za kruh in kopljejo dojenčke), na kar ji dajo otroka, preslico in vreteno.³¹

Slovaki tudi posadijo nevesti moškega otroka na kolena.³² Med drugim imajo običaj, povaljati po postelji dečka, da bi bil prvi otrok — deček.³³

Od ostalih evropskih narodov naj navedemo Estonce in Fince, ki nazivajo nakolenčiča: sülepois, polvipoika.³⁴ Dalje Madžare, ki imajo novo varianto tega običaja. Pri njih se na sobni prag vleže deček, ki ga mora nevesta prestopiti, da bi rodila dečke.³⁵ — Ne smemo pozabiti na Italijane na otoku Korziki. Na tem otoku podajo nevesti na kolena otroka. Nevesta ga poljubi, na kar jo sorodniki objamejo in ji želijo: »Dio vi dia buona fortuna, Tre di maschi e femmin' una!« (Naj vama Bog da srečo, tri dečke in eno deklico!)³⁶

Kakor vidimo, romanski narodi deloma poznajo ženitovanjskega nakolenčiča, Germani pa sploh nič. Vendar Germani, kar bomo pozneje slišali, so imeli nakolenčiča v nekem drugem važnem običaju.

²⁶ Paul Sartori, Sitte und Brauch, 1910, I. del, str. 96, prip. 5.

²⁷ Piprek, str. 19.

²⁸ Piprek, str. 19.

²⁹ Piprek, str. 46.

³⁰ Piprek, str. 82.

³¹ Piprek, str. 83.

³² Piprek, str. 106.

³³ Piprek, str. 107.

³⁴ Dr. M. Winternitz, Das altindische Hochzeitsrituell nach dem Āpastambīya-Grihyasūtra und einigen anderen verwandten Werken (Denkschriften d. k. Akademie d. Wissenschaften, Wien, 1892, 40. Bd., str. 75).

³⁵ Sartori, Sitte u. Brauch, I. del, str. 96, prip. 5.

³⁶ Winternitz, Das altindische Hochzeitsrituell, str. 75.

V evropskem ženitovanjskem običaju nakolenčiča pa tiči gotovo nekaj starega, pradavnega. To nam pove že dejstvo, da so tudi stari Indijci sredi svojega poročnega obredja poznali tega ženitovanjskega otroka. Ko je prišla indijska nevesta na novi dom, so jo vodili najprej k ognjišču. Po žrtvovanju sta ženin in nevesta sedla na živalsko (bikovo) kožo, na kar je ženin posadil nevesti na kolena dečka, sina žene, ki je rodila samo moške otroke in ki njeni sinovi še živijo.³⁷

Verjetno, da so tudi stari Grki in Rimljani posajali otroka nevesti v naročje oz. na kolena, za kar pa nimamo nobenih pisanih ali upodobljenih dokazov. Tako sklepa Brückner iz upodobitve na neki atiški piksidi, na kateri je upodobljen prihod neveste na novi dom, da je grška nevesta obtekla ognjišče na enak način kot so pri krstu domači z otrokom tekli okrog ognjišča (*ἀμφιδρομία*) in s tem novega člana rodu priporočali hišnim bogovom.³⁸ Možno je, da je grška nevesta na tem svojem ženitovanjskem obteku nosila v naročju otroka, ki pa na podobi omenjene pikside ni upodobljen (prim. hrvatski običaj). Značilni pa so pri Grkih vsekakor posebni ženitovanjski otroci tako zvani *παίδες ἀμφιθαλείς*, dvojno cvetoči otroci, t. j. otroci, katerih starši še živijo,³⁹ pri Rimljanih pa »pueri patrimi et matrimi«. Služba teh rimskih in grških otrok je bila, okraševati, trositi cvetje, nositi bakle in spremljati nevesto na njeni poti v ženinovo hišo.

III.

Ako vse te običaje, ki smo jih našli pri raznih narodih in ki smo jih pravkar navedli, primerjamo z našimi slovenskimi ter nato izločimo vse postranske, drugotnejše in manj važne momente, najdemo sledeča poglobitna in bistvena dejanja ženitovanjskega nakolenčiča:

1. Nvesta se usede: a) na stol, b) na stol, pokrit s kozuhovino, c) na kožo ubite živali.
2. Nvesti posade na kolena moškega otroka.
3. Nvesta obrne otroka trikrat »po suncu« ali »naposlen« (na oposun).
4. Nvesta obdaruje otroka, največkrat s kruhom ali jabolkom.

Ljudske razlage o pomenu nakolenčiča pa so:

1. pri Slovincih:

- a) da bi bilo prvo dete moškega spola (Barlè),
- b) da bi bilo prvo dete sinek (Golobič).

³⁷ Winternitz, Das altindische Hochzeitsrituell, str. 23, 74, 75.

³⁸ Erich Pernice, Griechisches u. römisches Privatleben (v Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft, II. Bd., III. Auflage, 1922, str. 56).

³⁹ Pernice, Griechisches u. römisches Privatleben, str. 54.

⁴⁰ Pernice, Griechisches u. römisches Privatleben, str. 60/

2. Pri Hrvatih in Srbih:

- a) da bi rađala mušku decu,
- b) da bi prvo sina rodila.

3. Pri ostalih narodih najdemo enake želje.

Po vsem tem torej o običaju nakolenčiča lahko rečemo, da v prisposobi izraža željo po moškem potomstvu. To je sicer pravilna sodba, a presplošna oznaka in z njo smo lahko že pri koncu našega razpravljanja o tem predmetu. Pravkar smo vendar našteali nekaj poglobitnih dejanj tega obredja in ti vsekakor zaslužijo, da si jih natančneje ogledamo. Razen tega pa še pojavljajo pred nami še druga vprašanja. Ne moremo se namreč zadovoljiti s to edino ugotovitvijo, da nevesta tedaj, ko vzame k sebi otroka, izraža svojo željo po moškem potomstvu. Važno je še drugo vprašanje: zakaj posadijo nevesti otroka ravno na kolena, zakaj se usede nevesta na kožuhovino ali na kožo, zakaj obrne otroka trikrat »po suncu« itd.? Morda pa ta ženitovanjsko-obredna zadeva z nakolenčičem le ni tako enostavna in morebiti izvori tega obredja segajo globlje kot si na prvi pogled mislimo in predstavljamo. Zatorej si oglejmo par poglobitnih dejanj običaja nakolenčiča in sicer najprej osrednje dejanje, tako rekoč jedro tega obredja:

Nevesti posadé otroka na kolena.

Ustavimo se pri imenu tega otroka. Hrvatje in Srbi imenujejo to moško dete: nakolenče, nakonjče, nakrilče, dalje povijenče,⁴¹ uskutnjače,⁴² pajstorče.⁴³ Vsa ta srbohrvatska imena prihajajo od različnih besed kot n. pr.: koleno, konj, skut, poviti, krilo itd. Slovenci pa poznajo kar devet nazivov in sicer: nakolenče, nakolenčič, kolenčič, kolenček, pokolenčič, kolenček, nakoleneč, nakolenček, pokolenček, ki pa vsi izvirajo od ene same besede »koleno«. Ker posadé otroka nevesti na kolena, se otrok po tem dejanju oz. telesnem delu, kamor ga položijo, imenuje nakolenče, nakolenčič in podobno. In ker natakne nevesta kolaček nakolenčiču na roke, se ta kolaček spet po nakolenčiču imenuje »nakolenčaja«. Ako vsa ta imena, naša in srbohrvatska, primerjamo med seboj in si ob vsakem imenu predstavimo podobo otroka ali običaja, ki jo odkriva ime, tedaj vidimo, da je najprvotnejše in najstarejše ime nedvomno nakolenčič, nakolenče in podobno, kajti edinole nakolenčič kaže na nekaj prvotnega, osnovnega in bistvenega, na koleno, vsa druga imena in z njimi stvari, ki od njih prihajajo, pa predstavljajo zvečine nekaj drugotnega, poznejšega in postranskega. Nakrilče kaže na nevestino krilo, nakonjče na konja itd. Spričo teh starih imen: nakolenče, nakolenčič, kolenček predstavlja tudi druga varianta tega središčnega

⁴¹ Dr. Edmund Schneeweis, Grundriß des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten, Celje, 1935, str. 102.

⁴² Schneeweis, Grundriß, 102.

⁴³ Schneeweis, Grundriß, 102.

dejanja (= nevesta vzame otroka v n a r o č j e) nekaj drugotnega in historičnogenetično mlajšega. Da je nevesta vzela otroka v naročje, to se je moralo zgoditi tedaj, ko nevesta ni več sedela, ampak stala, torej ko je prvotna starejša obrednost pričela razpadati. Mnogo zmede in nejasnosti v pogledu nevestinega naročja in njenih kolen pa so povzročili nekateri zapisovalci ljudskih običajev, ki so ženitovanjsko obredje površno gledali in niso točno razločevali kolen od naročja ali pa so morda pravilno mislili, pa niso točno označili dejanskega stanja. Toda če Nемеc zapiše »auf dem Schosse«, lahko to prestavimo »na kolenih«. ⁴⁴ Zmerom si moramo pri tem misliti naročje (tudi krilo), ki je nad kolena. Nevesta je držala otroka v naročju nad kolena. Skratka: v tem ženitovanjskem obredju ni brez pomena dejstvo, da se mora nevesta usesti, da ji potem lahko posadé otroka na k o l e n a.

K o l e n o, ta beseda je sorodna besedi »kolo« in je po njej zaznamovana, ⁴⁵ ker se pregiblje. Koleno pa ne pomeni zgolj posebnega dela človeškega telesa, ampak tudi rod, pokolenje, ter ima potem takem dvojen pomen. Pri nas pravijo: »ta je z menoj v sorodu v tretjem kolenu«, torej označuje beseda koleno to, čemur Nemci pravijo »Verwandschaftsgrad«. »Šestnajst kolen slovečih pradedov« (Jurčič-Pleteršnik). ⁴⁶ Prav tako je nemška beseda »Knie« v zvezi z deblom »ĝenu«, »ĝen«, ki pomeni tudi »roditi«. ⁴⁷

V kolenih je sedež udarne moči, ki jo potrebuje vojak v boju, v kolenih pa je tudi sedež rodilne sile. ⁴⁸ Vrhu tega so kolena po stegnu v najbližjem posrednem stiku s porodnim dejanjem. Zdaj nam je pač lahko razumeti, zakaj je davni človek pripisoval kolenu takšen pomen. Ni bil brez smisla običaj, ki je bil v starem veku razširjen, da je žena rodila otroka klečče (n a k o l e n i h). ⁴⁹ Egipčanski hieroglif za »roditi« kaže n. pr. podobo klečeče žene. ⁵⁰

Ta pomen kolen pri porodu nam na svojstven način odkrivajo tudi drugi, n. pr. ženitovanjski običaji. V tem pogledu je ohranjen pri koroških Slovencih sila poučen, zanimiv in redek običaj. V Rožu gredo prvo nedeljo po poroki »t e t i k o l e n a u m i v a t e«, ⁵¹ dejan-

⁴⁴ Dr. Fr. B r a d a č, Nemško-slovenski slovar, Ljubljana, 1928, str. 494. Ti dve nemški besedi »Schoß« in »Knie« pa sta se, kakor vidimo, že zllili v en pomen, tako da ju težko ločimo.

⁴⁵ Dr. Anton B r e z n i k, Slovenska slovnica za srednje šole, Celje, 1934, str. 183.

⁴⁶ P l e t e r š n i k, Slov.-nem. slovar, I. del, str. 422/423.

⁴⁷ Rudolf M e r i n g e r, Spitze, Winkel, Knie im ursprünglichen Denken (Wörter u. Sachen, Bd. XI, str. 121). — H. G ü n t e r t, Weiteres zum Begriff »Winkel« im urspr. Denken (Wörter u. Sachen, XI, str. 124—142).

⁴⁸ M e r i n g e r, Spitze, Winkel, Knie, str. 123.

⁴⁹ M e r i n g e r, Spitze, Winkel, Knie, str. 122.

⁵⁰ M e r i n g e r, Spitze, Winkel, Knie, str. 122.

⁵¹ Dr. Fr. K o t n i k, Koroške narodopisne črtice III, Ženitovanjske navade v Slovenjem Plajbergu (ČZN, IX, str. 132). — J. S a š e l in F. R a m o v š, Narodno blago iz Roža (Arhiv za zgodovino in narodopisje, Maribor, 1936—1937, knjiga II., str. 52).

ska pa cavmar in teta drug drugega umijeta. Po tem obredu, ki se ga udeležita tudi ženin in nevesta, postaneta ta dva šele mož in žena. V tem običaju lahko ugledamo ostalino obveznega umivanja neveste in ženina, ki so ga pa pozneje s čarodejnim namenom prenesli na druge ženitovanjske svate, a vendar je pri tem važno, da umivajo ravno kolena, torej tiste dele človeškega telesa, ki so bili po stari veri velikega pomena pri porodu ali še prej pri samem spolnem aktu. — Dalje: ko je v starih dobrih časih slovenski oče starašina rezal purana, so mu veseli svatje med drugim takole peli:

»Režite ga do kože,
Dajte ga med može;
Režite do kolena,
Dajte ga med žene.«⁵²

Na Poljskem gre nevesta po vasi in vsakemu, ki ga sreča, objame njegova kolena, ali pa se sam ženin usede nevesti na kolena. Podobni običaji so pri drugih narodih ob zaroki. — Pri Baskih v Španiji si ženin na poročni dan obveže svoje levo koleno s trakom nevestinega predpasnika. S tem hoče, da bi bil sklenjeni zakon nerazvezljiv.⁵³ V srbskih svatbenih običajih pa je prvotni pomen kolena dokaj prozoren: v dolini Lužnice⁵⁴ posiplje kumica ženinova kolena s soljo zato, da bo nevesta dobila moške otroke.

Stari narodi so pazili tudi na zunanost nevestinih kolen, kar nam dokazuje indijski Yādāvaprakāśa's Vaijayanti, v katerem je imenik deklet, ki se ne smejo poročiti. Ta okrog l. 1000. sestavljeni staroindijski slovar našteva 27 takih deklet, med njimi je tudi Vikatā = z velikimi koleno, in Simhikā = z usločenimi koleno.⁵⁴ Na Bavarskem pravijo o dekletih: umazana kolena svinja, čedna kolena čarovnica.⁵⁵

V zvezi z našim razmotrivanjem o kolenu in nakolenčiču je treba končno omeniti staronordijsko adopcijo (posinovljenje) lastnih novorojencev, ki po svojem glavnem dejanju docela nalikuje obredu nakolenčiča. Stari Nordijec ali German je namreč zmeraj sam odločil, ali naj novorojenec ostane pri življenju ali ne. Ako je odločil, da otrok ostane pri življenju in da ga posinovi (to je prizna za svojega), potem je to svojo odločitev izrazil na ta način, da je dopustil otroka dvigniti od tal, kjer ga je mati rodila, in položiti ga sebi na kolena ozir. v naročje nad svojimi koleno.⁵⁶ To je bil, kakor pravijo Nemci, »Adoptiv-

⁵² Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, III, str. 267.

⁵³ Meringer, str. 143.

⁵⁴ Schneeweis, Grundriß, str. 108.

⁵⁵ Winternitz, Das altindische Hochzeitsrituell, str. 35/36.

⁵⁶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. IV, str. 1570 (= HDA).

⁵⁷ HDA, IV, str. 1572. Karl Weinhöld, Altnordisches Leben, 1938, str. 170. Die Gebrüder Grimm, Ewiges Deutschland, 1935, str. 227.

kind« ali še določeneje »Schosskind«. Beseda »Schoss« (= naročje, krilo) pa se je po Kelemini⁵⁷ razvila iz starogermanske besede »skauta« (»skaut«), katero smo mi in Hrvatje prevzeli in iz nje stvorili imena kakor: skut, skutnik. Z besedo »skutnik« označujejo naši Belokrajinci posinovljenca. Skutnik, pravi dr. Malnerič, je staro belokrajinsko pravo.⁵⁸ Na vse zadnje pa je belokrajinski skutnik drugo ime za ženitovanjskega nakolenčiča, podobno kot hrvatski »uskutnjače« in zanimivo bi bilo dognati, ali so Belokrajinci katerikoli označevali s skutnikom tudi ženitovanjskega nakolenčiča. — Razen Germanov pa so tudi stari Slovani posinavljali otroke s tem, da so jih devali na roke.⁵⁹

O nakolenčiču smo na podlagi ljudskega izročila ugotovili, da prisposodno izraža nevestino željo po moškem potomcu. Kaj pa naj potemtakem izraža staronordijski posinovljenec na očetovih kolenih, ko je vendar on, moški potomec, že rojen in sedi na kolenih? Morebiti zahvalo? Kaj naj po vsem tem, kar smo doznali v nakolenčiču in o kolenu, pomeni ta obred posinovljenja, ki se izvrši v bistvu na enak način kot ženitovanjski obred nakolenčiča? Res, zašli smo v zadrego, ker ne vemo odgovora na vsa ta vprašanja, in iz nje nas utegnejo rešiti novi razgledi v svetu obrednega posinovljenja.

Zdaj ko smo spoznali obred posinovljenja pri starih Nordijcih, pogledjmo še za trenutek v svet primitivnih naravnih ljudstev, zlasti pa v grško antiko, ki velja za matico marsikaterih evropskih običajev.

Diodor, znani grški zgodovinar, pisec posebne svetovne zgodovine, v katero je vpletel dokaj anekdot in raznih mitičnih zgodb, poroča, kako je grška boginja posinovila junaka Herakleja. Boginja se je ulegla v posteljo, pritisnila silnega junaka na svoja prsa, ga potegnila skozi svojo obleko ter nato po zgledu resničnega rojstva povzročila, da je junak padel na tla. Zgodovinar pristavlja, da je bilo tako posinovljenje še v njegovem času v navadi pri barbarih.⁶⁰ — Če pri Beravancih (Sarawah) želi žena posinoviti odraslega moškega ali pohčeriti dekle, tedaj se zbere množica ljudi k slavju. Mati, ki želi posinoviti, sedi javno na vzvišenem mestu ter dovoli, da se posinovljenec plazi od zadaj med njenimi nogami. Takoj ko se posinovljenec spredaj prikaže, ga ljudje primejo in trdno privežejo na mater.⁶¹ — Če je bil v stari Grčiji kdo pomotoma proglašen za mrtvega in so bile zaradi tega v njegovi odsotnosti opravljene vse pogrebne svečanosti, je bil za družbo mrtev vse dotlej, dokler ni opravil vse formalnosti ponovnega rojstva. In niso ga dali samo neki ženi v na-

⁵⁷ J. Kelemina, *Pravne starine slovenske v filološki luči* (GMDS, XIV, 1933, str. 83).

⁵⁸ Dr. Martin Malnerič, *Tobolček*, Ljubljana, 1925, str. 30.

⁵⁹ Al. Hudovernik, *Pravni običaji slovenski* (Slov. Pravnik, 1883, str. 4).

⁶⁰ J. G. Frazer, *Der goldene Zweig*, Leipzig, 1928, str. 21.

⁶¹ Frazer, str. 21.

ročje, okopali so ga in nato celo povili v plenice.⁶² Na drugi strani pa najdemo pri naravnih ljudstvih običaje, ki so precej podobni našemu ženitovanjskemu nakolenčiču; na otoku Sumatri si napravi žena, ki je brez otrok, pa bi rada bila mati, leseno podobo otroka ter jo drži v naročju v veri, da ji bo ta podoba izpolnila njeno željo.⁶³

Iz vseh teh različnih zgledov in primerov brez dvoma sledi ta temeljna resnica: posaditev otroka na kolena v svojem globljem smislu in bistvu ni nič drugega nego čarodejna mimična upodobitev poroda samega. S svatbenim nakolenčičem čara nevesta rojstvo moškega potomca, sina, ki si ga želi imeti, z otrokom posinovljencem na kolenih pa oče čarodejno obnavlja prvotno in resnično otrokovo rojstvo, da bi bil sin zares njegov. Obe obredji imata svoj izvor v mističnem svetu magije ali čarodejstva. V luči magije je ženitovanjsko obredje nakolenčiča glede na svoj smisel, namen in cilj čaranje rojstva otroka in nevestine rodovitnosti, po svoji praktični ozir. tehničnomimični plati pa tako zvano posnemalno čaranje ali homeopatična magija,⁶⁴ ki ima za svoje osnovno gibalno prelogično misel, da s podobnim lahko podobno ustvariš, da so stvari, ki so druga drugi enake, tudi v resničnosti enake. Ali za naš primer in v duhu prelogičnega pojmovanja davne neveste povedano: porod, prirejen na ženitovanju, je popolnoma raven dejanskemu porodu. Na podlagi pravkar opisanih primerov iz sveta običajev pri raznih narodih upravičeno sklepamo, da je bilo to obredno čaranje v pradavnih časih izraženo v ostrejših, resničnejših in bolj določnih mimičnih oblikah in podobah, toda s časom so se pod vplivom kulturnih dob raznovrstni obredni prizori spojili in se dokončno okrog davne pomenljive osnove, kolena, izoblikovali v enotno prispodobno dejanje, v stalen obredni vzorec: posaditi nevesti otroka na kolena, podoba, ki se je mogla ohraniti vse do danes, ker je tudi v estetskem pogledu nad vse ustrezala kmečkemu ljudstvu.⁶⁵ In kakor zadnji spomin na te resničnejše in določnejše mimične podobe se nam zdi, ko beremo Valvasorjev opis istrskega kolenčeca, ki ga je nevesta držala v naročju tako, ko da bi mu nudila svoja prsa in ga hotela podojiti.

IV.

Po pojasnitvi pglavitnega smisla osrednjega dejanja in s tem tudi celotnega ženitovanjskega obredja, nam preostane še nekaj drugih bolj ali manj važnih momentov. Uvodno dejanje tega obredja se glasi: nevesta sede. Da nevesta sede zategadelj, da more vzeti otroka na kolena, je jasno. Nevesta sede, ali na stol ali na tla (ali pa ostane

⁶² Frazer, str. 21, 22.

⁶³ Frazer, str. 20.

⁶⁴ Frazer, str. 17/18.

⁶⁵ Z vidika tako razloženega nakolenčiča bi bilo zanimivo razpravljati o srednjeveški upodabljači umetnosti, pri čemer mislim v prvi vrsti seveda na tip srednjeveške gotske žalostne Matere božje, ki drži pomanjšanega Kristusa na kolenih in s tem doživlja njegovo rojstvo, mladost itd.

kar na konju ali na vozu). Od sedenja na tleh do sedenja na stolu, kolikšen kulturni razvoj človeka! Če je nevesta sedela na tleh in držala otroka v naročju ali na kolenih, je mogla porod gotovo bolj določno izraziti, kot če je sedela na stolu. Stol, na katerega sede nevesta, je ali prazen ali pogrnen s kosmata kožuho v i n o. Tla pa so pokrita z b i k o v o k o ž o. S tem pogrinalom in s to podlogo pa je postalo istrsko in staroindijsko obredje za nas aktualno.

V istrskem obredju, ki nam ga je ohranil Valvasor, leži na stolu kosmata kožuho v i n a (kožuh) in sicer tako, da je njena kosmata plat obrnjena navzven. Ker nam je znana iz indijskega poročnega obredja bikova koža, ki nanjo sedeta ženin in nevesta, tedaj upravičeno domnevamo, da je morala kožuho v i n a v istrskem obredju imeti neko službo ali smisel, kajti zavoljo lepšega ali pa zaradi tega, da je nevesta sedela na mehkem, prav gotovo ni ležala na stolu. Koža, kožuho v i n a, kožuh pa so vpleteni tudi v ženitovanjske običaje drugih narodov, ne samo slovenskega in indijskega, zato si nekaj teh običajev mimorede oglejmo.

V Ukrajini sprejme novoporočenca ženinova mati, odeta z ven obrnjenim ovčjim kožuhom.⁶⁶ Pri Rusih in Poljaki sedeta ženin in nevesta na klop (oz. stolico), preko katere je razprostrta kožuho v i n a z volno navzven.⁶⁷ Pri Srbohrvatih (in Slovencih) pa sta prvotno sedenje na koži oz. na kožuho v i n i nadomestila sedenje na blazini in hoja po preprogi.⁶⁸

Podobno kot stari Istrani so tudi Rimljani pogrnila dva med seboj zvezana stola z ovčjo kožo. Na takšnih dveh stolih sta sedela rimski ženin in nevesta med daritvijo.⁶⁹

Iz naših starih ženitovanjskih običajev poznamo bel ovčji kožuh (burmus) kot obvezno nevestino oblačilo. Po lepem belem poročnem kožuhu je v starih časih, ko so naši kmetski ljudje še čislali narodno nošo, stremelo vsako dekle, s čimer je hkrati izražalo željo po možitvi. O dekletu, ki se ni poročilo in je od leta do leta ostajalo samica, so naši ljudje dejali: »Ta bo pa na sodni dan kožuhe prala«,⁷⁰ izrek, ki je podoben temu: »Ta bo pa na sodni dan kašo kuhala«. (V starih slovenskih ženitovanjskih običajih je namreč postregla nevesta pred polnočjo svate s skledo kuhane kaše.)⁷¹ Ta dva izreka sta prav za prav

⁶⁶ Piprek, str. 36, 44.

⁶⁷ Piprek, str. 185; to sedenje na klopi, stolici ali na nečkah, preko katere je razprostrta kožuho v i n a, imenujejo Rusi, Poljaki i. dr. »p o s a d e« ali »p o s a g e«.

⁶⁸ Piprek, str. 186.

⁶⁹ Piprek, str. 187. — P e r n i c e, Griechisches u. römisches Privatleben, str. 59.

⁷⁰ K o c b e k - Š a š e l j, Slovenski pregovori, reki in prilike, Celje, 1934, str. 177. — Tega izreka se mnogi naši ljudje spominjajo, vendar ne vedo več za njegov pomen. Gdč. Malka Smrekar, doma iz Stične, mi je povedala, da so pri njih doma tako dejali o dekletu, ki se še ni omožilo.

⁷¹ Francé M a r o l t, Tri obredja iz Zilje (Slov. narodoslovne študije I., 1935, str. 23).

povedala: ta se bo na sodni dan poročila, to se pravi, ta se ne bo nikoli poročila.

O ženitovanjskih kožuhih, ki so jih nosili oz. jih deloma še nosijo tako radi zlasti Slovani, so že razni narodoslovci (Schneeweis i. dr.) ugotovili in poudarili, da veljajo pri slovanskih narodih za simbole sreče, obilja, bogastva.⁷²

A ne le v ženitovanjskih običajih, tudi ob raznih drugih prilikah so mnogi narodi rabili kožo in kožuhovino. Važno nalogo je imela koža n. pr. tudi pri posinovljenju, pri prisegah in pri krstu itd. Tako so prisegavci sedeli ali stali na koži ter prisekali.⁷³ Ponekod na Hrvaškem imajo navado, zaviti novorojenca v ovčji kožuh, to pa zaradi tega, da bi bil otrok mehek in krotek kot jagnje.⁷⁴ Enako so svoj čas bolnike povijali v kože, da bi ozdraveli.⁷⁵ Koža namreč po starem slovanskem, germanskem in ugro-finskem verovanju uspešno zdravi in očiščuje.

Ob tem povijanju bolnikov in dojenčkov nam prihaja na misel prazgodovinski lovec, ki se je zavijal v kožo ubite živali. Hotel je biti živali podoben v prvi vrsti zato, da bi jo na lovu laže zasledoval in s pomočjo te prevare ubil. Mimo tega pa je lovcu živalska koža služila za masko, s katero je predstavljal demona, ki škodljive demone odganja, zraven pa skrbi za človeka, živino in polje. Tu moramo pokazati na ziljsko Pjerhto in na štajerske Kurente, ki še dandanes nastopajo ob pustnem času, oblečeni v težke ovčje kožuhe, kot na zadnjo ostalino demonskih živalskih mask prazgodovinskega lovca. Tu moramo dalje omeniti čarodejno navodilo iz sveta slovenskega ljudskega verovanja: »Pred moro se zavaruješ na ta način, če pogrneš posteljo z belo kozjo kožo.«⁷⁶ — Iz srednjega veka vemo o Langobardih, da so obešali na drevo kožo, prispodobo rastlinstva. Divje so jezdili okrog drevesa in metali kopja v kožo, obešeno na drevesu. Vsak si je hotel priboriti košček te kože, da jo je potem zaužil.⁷⁷ Ta langobardski obred ima svoj izvor v prastari veri, da si človek pridobi moč nekega boga ali njegove prispodobe tedaj, kadar njega ali njegovega namestnika zaužije.^{77a}

Prav podobno vero utegne imeti za svoje izhodišče sedenje na živalski koži, kožuhovini ali na kožuhu v ženitovanjskem obredju nakolenčiča.

⁷² Schneeweis, Grundriß, str. 103.

⁷³ Julius v. Negelein, Haupttypen des Aberglaubens, Berlin und Leipzig, 1935, str. 359. — HDA, Bd. II, str. 1322.

⁷⁴ Schneeweis, Grundriß, str. 61.

⁷⁵ HDA, Bd. II, str. 1323.

⁷⁶ Iz rokopisa ljudske medicine v fari Rovte 1859, str. 15 (rokopis last B. Orla).

⁷⁷ Mannhardt, Wald- und Feldkulte, Berlin, 1904, Bd. I, str. 394.

^{77a} Značilno je, da je bila leopardova koža pri Egipčanih del svečeniškega oblačila (M. Ebert, Reallexikon, 204/III).

Slovenska ljudska medicina iz logaško-rovtarskega okraja navaja med drugim tale »pripomoček za porodit'»: ⁷⁸ »Obvez' porodnic' en pas iz jelenove kože na gol život. Jelen pa mora med malo mašo ubit bit'«.

To pa je bitni čarodejni smisel in namen sedenja na koži, na mreč nevesti, bodoči porodnici, naj koža pomaga pri njenem porodu in naj ga čarodejno lajša.

Po koži, prispodobi božanstva rasti in rodovitnosti, naj pride nevesta v stik z božanstvom samim in vanjo naj se vseli vsa njegova silna moč, zlasti plodorodna, ki ji je potrebna v bodočem zakonu. ⁷⁹

Na to božanstvo, ki je z njim nevesta v uvodnem dejanju našla stik, pa se v drugem delu osrednjega obrednega dejanja kar naravnost obrača in sicer s tem, da »obrne nakolenčiča trikrat po suncu«.

Hrvatje pravijo še drugače: »na oposum«, »obrnuti na oposum« ali okreče ga tripot »naposlen«. Temu izrazu je Solovjev dostavil ruski »posolonь« (»ut sol currit«). ⁸⁰ To trikratno obračanje v smeri sončnega teka poznajo Hrvatje tudi ob drugih prilikah, na primer ob zaroki, najdemo ga v indijskih, grških in rimskih kultih ter je prinašalo srečo v nasprotju z obratom na levo. ⁸¹ A srbska nevesta otroka »tri puť zanija ka istoku«, dekleta pa pri tem pojo:

»Zanija Jana brata Jovana
ka istoku, gde se sunce rađa.« ⁸²

V tem ženitovanjskem obredu se nam torej božanstvo rodovitnosti na drugi strani razodene kot božanstvo sonca ali z drugimi besedami: magija živalske kože se tu veže z religijo, s kultom sončnega božanstva, kar pa je navsezadnje oboje eno, saj od njega, boga sonca, zavisi tudi rast prirode in razploditev človeškega rodu.

Tako se ta obredni prizor, v katerem se nevesta z nakolenčičem obrača k soncu, tudi skladno uvršča v okvir pglavitnega smisla celotnega ženitovanjskega obredja.

Prav tako zadnji in zaključni obredni prizor, darovanje, ki utegne biti ostalina nekdanjega obrednega žrtvovanja božanstvu ro-

⁷⁸ Iz rokopisa ljudske medicine v fari Rovte, str. 24.

⁷⁹ V staroindijskem poročnem obredu (Winternitz str. 74) posadi ženin nevesti otroka na kolena ter dobesedno tako pravi (Rigvers X, 85, 2): »Durch Soma sind die Adityas stark, durch Soma ist die Erde fest; und auch in jener Sterne Schooss ist Soma hingesetzt.« Pripominjam, da je Soma staroindijski bog rodovitnosti.

⁸⁰ Schneeweis, Grundriß, str. 87.

⁸¹ Schneeweis, Feste u. Volksbräuche der Lausitzer Wenden, 1931, str. 43, 44. — Lužiškosrbska nevesta gre trikrat okrog ženina, ta pa se z njo hkrati na mestu obrača.

⁸² S. Milosavljević, Srp. etn. zb. III, str. 164/165.

dovitnosti. Predmeti — kruh, kolač, jabolko, robec, pas — ki jih nevesta zdaj daruje nakolenčiču, so sicer drugotnega značaja, zato pa nič manj važni in preizkušeni simboli plodnosti in ljubezni. Pas pa je še posebej simbol moči in gospostva.⁸³

V. **Čarodejni obred** (ROJSTVO IN PROŠNJA): I. Nevesta sprejme na kolena otroka in čara nato rojstvo bodočega potomca.

V jeziku nekega davnega tolmača ženitovanjskega obrednika bi se poglobitvi momenti in prizori tega obredja z nakolenčičem glasili približno takole:

Prolog (POROKA Z BOGOM): Nevesta sede na zemljo, pokrito z živalsko kožo. S tem se nevesta spoji (= poroči) z bogom, ki jo navda s porodno močjo.

Čarovno dejanje (ROJSTVO IN PROŠNJA): I. Nevesta sprejme na kolena otroka in čara nato rojstvo bodočega potomca.

II. Nevesta se obrne z otrokom proti vzhodu in prosi sončno božanstvo za rodovitnost in srečo v zakonu.

Epilog (SLOVO OD BOGA): Nevesta božanstvu daruje.

VI. **Čarodejni obred** (ROJSTVO IN PROŠNJA): I. Nevesta sprejme na kolena otroka in čara nato rojstvo bodočega potomca.

M. Winternitz je l. 1892. v svoji znanstveni razpravi »Das altindische Hochzeitsrituell« med drugim zapisal, da je ženitovanjsko sedenje na živalski koži zares dokazljivo le pri Rimljanih in Indijcih, nakolenčič (Schosknabe) pa pri Indijcih in Slovanih, zaradi česar da obredja ni mogoče zanesljivo pripisovati indogermanskim.⁸⁴ K takemu stališču so Winternitza vodili na eni strani dejstvo, da obred nakolenčiča poznajo tudi Finci in Estonci, ki niso Indogermanci, na drugi strani pa pomanjkanje zgledov tega ženitovanjskega otroka pri Germanih in Romanih, da ne govorim o njegovi nezadostni razgledanosti v svetu ženitovanjskih običajev, v katerem bi že moral iz Valvazorja poznati naše istrsko obredje in s tem kožuh, ki je nanj istrska nevesta sedla podobno kot indijska ali rimska. O. Schrader pa je v svojem »Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I. Bd., 1922« (str. 475) sub »Heirat« ta ženitovanjski običaj uvrstil in tako priznal, da je indogermanskega porekla. Tudi Schneeweis je mnenja, da nakolenčič sega tja v indogermanski čas.⁸⁵

Vzemimo, da so Estonci, Finci in deloma Madžari, ki niso Indogermanci, običaj nakolenčiča prevzeli od sosednih slovanskih narodov, tedaj je stališče O. Schraderja in E. Schneeweisa nedvomno pravilno. Ker pa je oznaka »indogermanski« prenostranska, moramo danes to stališče toliko popraviti, da nakolenčič ni indogermanskega izvora, ampak pravilneje: **indoevropskega**, lahko bi tudi rekli indo-

⁸³ HDA, III, str. 1210.

⁸⁴ Winternitz, str. 4.

⁸⁵ Schneeweis, Grundriß, str. 113/114.

slovanskega. Spričo nenavadne razširjenosti tega običaja na Balkanu ter na severu v Rusiji in na Poljskem lahko ugotovimo, da je nakolenčič prešel malone v edino last slovanskih narodov, zlasti južnih na Balkanu. S tolikimi raznovrstnimi nakolenčiči, kot z njimi razpolagajo Srbi, Hrvatje, Bolgari, Slovenci (in dalje Albanci, deloma Romuni), se noben drug narod na svetu ne more ponašati. Balkan je eno pglavitnih izvornih žarišč tega davnega indoevropskega običaja. (Glej kartografski prikaz razširitve nakolenčiča na str. 93).

Podobne običaje pa najdemo tudi pri drugih narodih, ki niso Indoevropeci, pri Fincih, Estoncih, ter dalje pri primitivnih naravnih ljudstvih. V enem izmed prejšnjih poglavij smo spoznali n. pr. ženo z otoka Sumatre, ki si napravi leseno podobo otroka in z njo čara porod. Take in drugačne običaje poznamo še marsikje. Ker ti narodi in ljudstva niso indoevropska, kako je potem s teorijo o indoevropskem poreklu teh običajev?

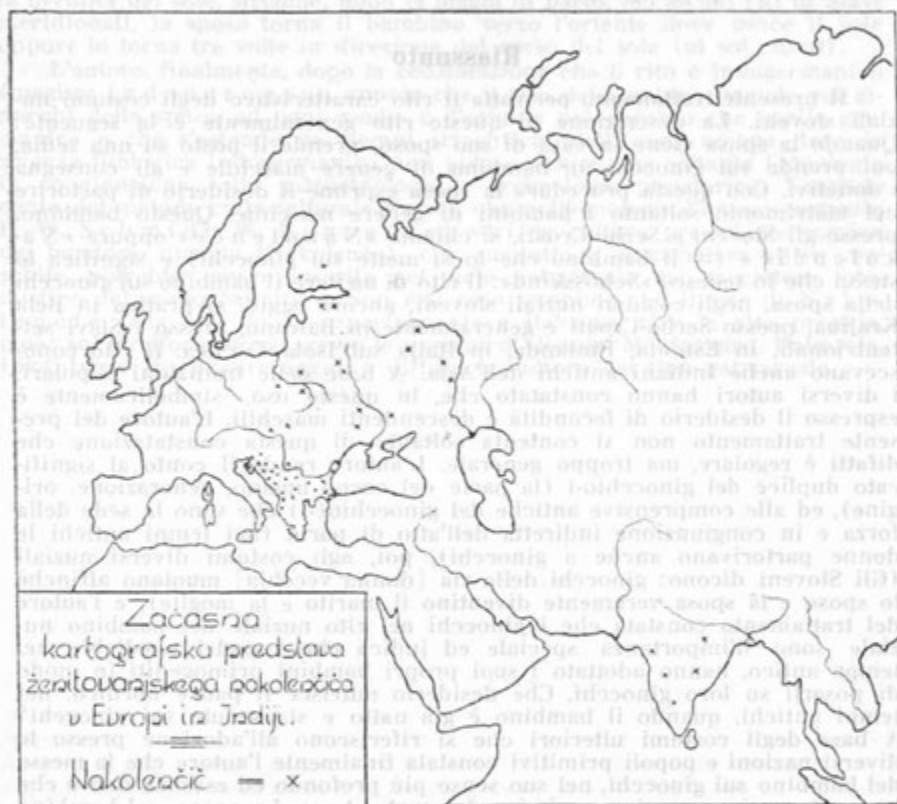
Mimo tega so ti običaji nakolenčiča tudi v Evropi mnogo starejšega izvora kot pa indoevropskega. V najstarejše dobe ali do praizvora teh običajev pa jezikoslovno usmerjena indogermanska oz. indoevropska znanost ne more prodreti. Kajti ona pozna zgolj jezikoslovno pot; ko ta odpove, je znanost pri kraju s svojimi izsledki. Iz te stiske more pomagati nam in znanosti edinole — etnologija v zvezi s prazgodovinsko arheologijo.

Nikakor ne nameravamo nakolenčiču odpirati pota od tu dalje v prastare človeške dobe, od koder je prišel, kajti tako delo zahteva — in to najprej — zadosti primerjalnega gradiva, primerne priprave, študija starih kultur in — kar je zelo važno — zanesljive metode, ki vodi k praviim rezultatom. Danes naj opozorimo le na nekaj etnoloških momentov, ki se moramo nanje ozirati, naj nakažemo pot in na kratko označimo dobo, v kateri utegnemo priti na prvo sled človeku s čarodajnim nakolenčičem.

Želja po potomcih, zlasti moških, vernih nadaljevavcih rodu, je v prvi vrsti želja — moža. V staroindijskem poročnem obredu posadi ženin nevesti otroka v naročje in jo roti, naj bo plodonosna.⁸⁶ V staronordijskem življenju mož izredno strogo odloča o potomstvu in izbere svojemu novorojencu ali življenju ali smrti. Voli življenje, tedaj čara porod in on sam otroka tako rekoč drugič rodi. Čaranje poroda in rodovitnosti izraža močno in zavestno stremljenje po otroku, torej neko hoteno smotrno ravnanje, je aktivnega moškega značaja v nasprotju s pasivnim čaranjem, ki izhaja od žene, ki je polno zlih slutenj in bojazni ter zapoveduje, česar človek ne sme storiti. Vsa ta dejstva — starodavna odločanja moža o potomstvu, aktivno moško čaranje in tako dalje — nam razodevajo ostaline ene izmed prastarih kultur človeka, ko se je religija še v veliki meri družila z magijo. V

⁸⁶ Prim. k Rigversu v opombi tega članka sub 79 še naslednji izrek staroindijskega ženina: »Fruchtbar seid ihr; möge auch diese hier durch Nachkommenschaft in der Welt hervorstahlen!« (Winternitz, str. 74.)

teh kulturah vidimo v središču človeka, moža, ki so razne iznajdbe in odkritja znatno dvignila njegovo samozavest, moža, ki se je zavedal svoje plodilne moči in važnosti svojega rodu. Rodu pa je skušal priboriti kar največ razmaha in trdnega obstoja s tem, da je terjal od žene predvsem moške otroke.

Glede na kulturne kroge, ki so jih v etnologiji izgradili P. W. Schmidt, W. Koppers, Frobenius in drugi na podlagi kulturnozgodovinske metode,⁸⁷ bi predhodnika tega človeka-moža in daljnega početnika magične kulture nakolenčiča uvrstili v očetovskopravni kulturni krog totemističnega lovca na primarni (višji) stopnji, lovca, ki čara s kožo ubite živali in jo ima za svoj totem. Njegova domovina prav gotovo ni bila samo v Avstraliji, na Novi Gvineji, v Indoneziji in v Prednji Indiji, ampak prav tako — na pradednem evropskem ozemlju. Ni brez globljega vzroka ali pa gol slučaj dejstvo, da nakolenčič

⁸⁷ Prim. Wilhelm Schmidt, Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, Münster (Westf.), 1937.

W. Schmidt u. W. Koppers, Völker u. Kulturen, Regensburg, 1924.

ravno na balkanskem ozemlju živi najdlje svoje samosvoje življenje. Pravim na balkanskem ozemlju, na ozemlju, kjer še dandanes gospodari očetovskopravna kultura. Omenjam Črnogorce, Heregovce, Albance in še višje na severu Dalmatince, Ličane, Istrane, belokrajinske Uskoke in druge. Tu pa se začenja novo, prav tako še neobdelano narodoslovno poglavje nakolenčiča.

RIASSUNTO

Il presente trattamento pertratta il rito caratteristico degli costumi nuziali sloveni. La descrizione di questo rito generalmente è la seguente: Quando la sposa viene in casa di suo sposo, prende il posto su una sedia, poi prende sui ginocchi un bambino di genere maschile e gli consegna i donativi. Con questa procedura la sposa esprime il desiderio di partorire nel matrimonio soltanto i bambini di genere maschile. Questo bambino, presso gli Sloveni e Serbo-Croati, si chiama »Nakolenč« oppure »Nakolenčič« (= il bambino che lo si mette sui ginocchi) e significa lo stesso che in tedesco »Schoskind«. Il rito di mettere il bambino sui ginocchi della sposa, negli costumi nuziali sloveni, ancora oggidi si pratica in Bela Krajina, presso Serbo-Croati e generalmente in Balcano, presso i Slavi settentrionali, in Estonia, Finlanda, in Italia sull'Isola Corsica. Il rito conoscevano anche Indiani antichi dell'Asia. A base delle tradizioni popolari, i diversi autori hanno constatato che, in questo uso, simbolicamente è espresso il desiderio di fecondità e discendenti maschili. L'autore del presente trattamento non si contenta soltanto di questa constatazione che difatti è regolare, ma troppo generale. L'autore rende il conto al significato duplice del ginocchio(-i) (la parte del corpo umano, generazione, origine), ed alle comprensive antiche del ginocchio(-i) che sono la sede della forza e in congiunzione indiretta dell'atto di parto (nei tempi antichi le donne partorivano anche a ginocchi), poi, agli costumi diversi nuziali (Gli Sloveni dicono: ginocchi della zia [donna vecchia] muoiano affinché lo sposo e la sposa veramente diventino il marito e la moglie), e l'autore del trattamento constata che i ginocchi nel rito nuziale del bambino nuziale sono d'importanza speciale ed indica che i padri nordici, nel tempo antico, hanno adottato i suoi propri bambini primogeniti in modo di posarli su loro ginocchi. Che desiderio nutrice il padre nordico, nei tempi antichi, quando il bambino è già nato e sta seduto sui ginocchi? A base degli costumi ulteriori che si riferiscono all'adozione presso le diverse nazioni e popoli primitivi constata finalmente l'autore che la messa del bambino sui ginocchi, nel suo senso più profondo ed essenza non è che la configurazione magica e mimica del parto stesso. La sposa, col bambino di genere maschile sui ginocchi incanta la nascita del discendente maschile che lo desidera avere; il padre nordico, nei tempi antichi, però, col bambino adottato sui ginocchi magicamente rinnova o ripete la nascita originaria del bambino affinché questo sia veramente suo. Ciò, da una parte, è incantazione della fecondità e nascita, d'altra parte però, così detta magia immitata oppure magia omeopatica. Nei tempi straantichi, questa magia è stata espressa in figure e simboli magici più aspri, verosimili e determinati, nel corso del tempo però, i diversi riti si sono congiunti in un atto rituale solo, in una forma rituale stabile: mettere alla sposa il bambino sui ginocchi è il simbolo che anche dal punto di vista estetico anzitutto corrisponde al popolo contadinesco. (Da questo punto di vista di così spiegato bambino nuziale sarebbe interessante di ricercare sulle Madri dolorose gottiche di medioevo che tengono sui ginocchi il Christo diminuito e vedono così la sua nascita e giovinezza.)

Agli antichi riti nuziali d'Istria i quali ci ha conservato Valvasor, la sposa, similmente come ai riti antichi indiani dell'Asia e romani, prende il posto su una sedia coperta di pelliccia. In riguardo agli significati di-

versi della pelle, della pelliccia e pelle di pelliccia presso i popoli antichi e moderni e in riguardo alla medicina popolare slovena che conosce come l'aiuto al parto la pelle di cervo, anche questa pelle, rispettivamente la pelliccia sulla quale, a suo tempo, sedeva la sposa armonicamente si inserisce in senso completo di questo rito nuziale. Colla pelle, verosimilmente, la sposa ha ottenuto il contatto colla divinità di fecondità ed ha ottenuto la forza del parto. Questa divinità di fecondità, probabilmente era anche la divinità del sole, siccome, dopo la magia di parto, nei alcuni riti di Slavi meridionali, la sposa torna il bambino verso l'oriente dove nasce il sole oppure lo torna tre volte in direzione del corso del sole (ut sol currit).

L'autore, finalmente, dopo la constatazione che il rito è indogermanico (meglio: in d o e u r o p e o), annota che il rito del bambino nuziale sui ginocchi della sposa, ad ogni modo, è d'origine più vecchio che quello germanico e che s'estende nei tempi straantichi dell'epoca umana dove la scienza filologica indogermanica non poteva venire, ma soltanto l'etnologia in congiunzione colla paleoetnologia o archeologia preistorica. Tenendo conto del metodo ciclo-culturale storico che nell'etnologia l'hanno costruito P. W. Schmidt, W. Koppers ed altri, la cultura precedente magica del bambino nuziale (Nakolenče), che anzitutto è di carattere attivo maschile, potrebbe essere inserita nel ciclo patriarcale del cacciatore totemistico del grado primitivo. Non è il caso semplice che il rito di Nakolenčič, alla più lunga, specialmente a Balcano, vive la vita propria, cioè: sul territorio dove presso le nazioni d'Albania, Montenegro, Dalmazia, Lika, Istria etc. ancora oggidi è diffusa la cultura del tipo patriarcale.